

Prikazi i recenzije

STALJINGRADSKI PAKAO

Beevor, Antony (2003.) *Staljingrad*. Zagreb: Stih, 444 str.

Antony Beevor izvanredni je profesor na Sveučilištu u Londonu te bivši časnik britanske vojske. Beevor je plodan pisac koji je osvojio mnoge književne nagrade i priznanja. Nositelj je naslova Vitez reda umjetnosti i književnosti (Chevalier de l'Ordre des Arts et Lettres; 1997. godine) i Član Kraljevskog društva za književnost (Fellow of the Royal Society of Literature; 1999. godine). Autor je knjiga *The Spanish Civil War*, *Crete: The Battle and the Resistance*, *Paris After the Liberation 1944-1949* (u suautorstvu s Artemis Cooper), *Berlin – The Downfall 1945* i *The Mystery of Olga Chekhova*.

Knjiga *Staljingrad* bogati je dokument o tragičkim i junačkim vremenima koja su zadesila Staljingrad krajem 1942. i početkom 1943. godine. Obiluje podacima i daje detaljan uvid u razvoj same bitke, pa ako netko želi samo osnovne informacije i zanima ga samo opća perspektiva staljingradske kampanje, bolji bi možda bio izbor knjiga *199 Days: The Battle for Stalingrad* autora Edwina Palmear Hoyta. Beevorov *Staljingrad* veoma je čitljiv jer je autor uspio spojiti vojna znanja i literarni talent koji mu omogućava da događaje povezuje u priču. Naime, uz povijesne činjenice autor navodi obilje podataka koji se tiču sudbina pojedinih sudionika ove bitke, podjednako vojnika i zapovjednika, te njihove osobne poglede na situaciju u kojoj su se našli, a što, recimo, nije slučaj s knjigom Stephena Walsha *Stalingrad: The Infernal Cauldron, 1942-1943*. Autor prvo opisuje raspored jedinica na fronti, iznosi planove vojsko-

vođa, da bi zatim dao opis uvjeta u kojima su vojnici "živjeli", a koji nas ne ostavlja ravnodušnima.

Djelo započinje opisom razvoja događaja na samome početku izvedbe operacije *Barbarossa*. U prvih nekoliko poglavlja prati se gotovo nesmetan prodor njemačkih postrojbi duboko u SSSR, kao i greške njemačke strategije (npr. zakašnjeli napad na Moskvu), tako da se dobiva uvid u opće stanje koje je postojalo na Istočnom frontu neposredno pred napad na sam Staljingrad. Prikazana je njemačka ofenziva na područje oko Staljingrada, nakon čega slijedi prikaz njemačkog osvajanja većega dijela grada, ruske ogorčene obrane i, naposljetku, same gradske bitke. Nastavlja prikazom, za njemačke vojnike kobne, sovjetske operacije *Uran*, zarobljavanja 6. armije nakon čega slijedi analiza njemačke neuspjele operacije *Zimska oluja* kojom se pokušalo osloboditi njemačke snage zatočene pokraj Staljingrada. Raščlamba sovjetske operacije *Mali Saturn*, koja je još više odvojila 6. armiju od ostatka njemačke vojske, uvod je u prikaz završne operacije *Prsten* koja je 6. armiju dokrajčila.

A. Beevor od početka knjige ustrajno pokušava rekonstruirati psihička stanja u kojima su se nalazili vođe obje strana, neprestance inzistirajući na tome da su upravo oni jedini izvor velikih promašaja njihovih vojski. U opisu je autor otišao tako daleko da stječemo plastičnu sliku o tome kako je cijeli sukob u stvari tek igra neozbiljnih vrhovnih vođa koji su svoje opasne frustracije rješavali doslovno tro-

šeci živote svojih vojnika. To se sasvim jasno vidi iz činjenice da Hitleru uopće "nije bilo do spašavanja života, nego da ga je zanimalo isključivo stvaranje dojmljivih mitova", budući da je "doista računao na masovno samoubojstvo, ponajprije visokih časnika". Staljin se nije ponašao ništa odgovornije i tvrdoglavo je ostajao pri svojim zamislima o operacijama koje su unaprijed bile osuđene na neuspjeh i koje su dovele do nepotrebno velikih žrtava s ruske strane. Također je zanimljivo kako je Staljin iz straha od rata s Njemačkom u početku naređivao svojim trupama da ne pružaju otpor, a poslije je to prikazivao kao dio svog plana o uništenju njemačkih postrojbi lukavim uvlačenjem u klopku prodiranja u dubinu SSSR-a.

Može se primijetiti da autor voli podsjećati na razmjere ratnih stradanja koja su kulminirala u uvjetima pod kojima su se vojnici obiju strana nalazili. Za njemačke vojnike je situacija ipak bila osjetno teža, pogotovo nakon operacije *Uran*, što autor detaljno opisuje navodeći bezbrojne primjere vojnika koji su umirali od gladi, hladnoće ili od posljedica i najlakših rana jer lijekova jedva da je i bilo, a higijenu je bilo nemoguće održavati. "Pri jednoj sam patroli pitao stražara kakva je situacija, na što mi je on odgovorio da je sve pod kontrolom. Kada sam se vraćao iz patrole našao sam ga mrtvog u snijegu, umrlog od gladi – napisao je jedan njemački podoficir." "Nakon što bi jedan ranjenik umro, liječnici su jasno mogli vidjeti kako uši silaze s njega i traže novo živo meso."

Posebno je naglašena nemilosrdna politika SSSR-a prema dezterima i vojnicima sovjetskog porijekla koji su se našli u redovima Wehrmachta, te sovjetskim vojnicima palima u njemačko zarobljeništvo. "Jednom prilikom kad se

skupina sovjetskih vojnika predala, njemački su tenkovi požurili zaštititi ih od vatre kojom su bili obasuti sa sovjetskih položaja." No, za razliku od Williama Craiga u knjizi *Enemy at the Gates: The Battle for Stalingrad*, Beevor uopće nije na strani ni Njemačke niti SSSR-a, već je potpuno nepristran i objektivan.

Ipak, usprkos iznimno teškoj situaciji u kojoj su se vojnici u Staljingradu našli, postojali su i primjeri njihove međusobne solidarnosti, kao i slučajevi kada su vojnici iskazivali sarkastičan smisao za humor, čemu knjiga također posvećuje brojna mjesta.

Prikaz je ovo rata u svoj njegovoj surovosti, s opširnim prikazom razvoja bitke koja je označila prekretnicu na Istočnom frontu.

Igor Drvendžija

RIMSKA TEORIJA VOJNE VJEŠTINE

Publije Flavije Vegecije Renat (2002.) *Sažetak vojne vještine*. Zagreb: Golden marketing, 239 str.

U Hrvatskoj je tiskano djelo rimskoga teoretičara vojnoga umijeća Publija Flavija Vegecija Renata (IV./V. stoljeće) – *Sažetak vojne vještine*; sastoji se od četiri poglavlja ("knjige"): *Liber primus*, *Liber secundus*, *Liber tertius*, *Liber quartus*. Iznimno je vrijedan izdavački pothvat jer donosi i izvornik Vegecijeva djela na latinskom jeziku – *Epitoma rei militaris*, i njegov prijevod na hrvatski jezik – *Sažetak vojne vještine* prevoditeljice Teodore Shek Brnardić. Uvod se sastoji od Napomene nakladnika, zatim prikaza Vegecija kao teoretičara rimske vojne vještine priređivača Vladimira Brnardića te bilježaka prevoditeljice Teodore Shek Brnardić.

Drži se da Vegecije nije pisao djelo na temelju vlastitoga vojnoga iskustva, jer nije bio vojnik, niti je imao namjeru napisati povijest rimske vojske. Bio je teoretičar vojnoga umijeća te se koristio djelima starijih rimskih pisaca (Marka Porcija Katona Starijeg Cenzora, Aula Kornelija Celza, Saksta Julija Frontina i Tarutenija Paterna), i rimskih careva (Augusta, Trajana i Hadrijana) čiji su propisi iskorišteni kao prvorazredan izvor. Vegecije se koristio i grčkim autorima kao izvorima, što potvrđuje česta uporaba grčkih riječi u odjeljcima koji se odnose na pomorstvo i pomorsko ratovanje. Prema tome, Vegecije ne opisuje stvarnu vojsku određenoga razdoblja, nego primjerima iz starijih djela potkrepljuje vlastitu predodžbu o tome kakva je bila vojska predaka.

Zbog toga je dvojbeno pitanje kako se Vegecije koristio navedenim izvorima.

Neki smatraju da je svaka od četiri Vegecijeve knjige zasnovana na sažetku jednoga starijega djela iz kojega je preuzet izvorni raspored. Međutim, smatra se i kako je čitavo djelo uređeno slaganjem primjera iz starijih izvora i literature u sadržajne cjeline. Nažalost, Vegecije primjere iz različitih razdoblja preuzima tako da nije potpuno jasno što je citat iz prošlosti, a što je dio njegove predodžbe. Zbog toga se Vegeciju predbacuje da je uzimao pojmove iz različitih razdoblja, a da nije uzeo u obzir raznolikost uvjeta u različitim epohama.

U drugom dijelu Uvoda knjige dat je kratak pregled razvoja i ustroja rimske vojske, koji pokazuje da su se u razdoblju od gotovo 13. stoljeća postojanja rimske države (od osnutka grada Rima u 8. st. pr. Kr., pa sve do pada Zapadnog Rimskog Carstva 476.) organizacija i ustroj rimske vojske stalno mijenjali. U vrijeme prvoga kralja Romula, Rimljani su se borili kao pješaci naoružani kopljem, sulicom, mačem, nožem i sjekirom, a bogatiji su nosili i kacigu i oklop. Drži se da je u najranijem razdoblju (od 8. do 7. st.) rimska legija brojala oko 3.000 pješaka, kojima je bilo pridruženo 300 konjanika. Legija je bila ustrojena po plemenskom principu i svaka od 30 kurija davala je 100 pješaka i 10 konjanika. S vremenom, legija je brojala sve više i više vojnika. Prema predaji, za vrijeme Servija Tulija (578. – 534. pr. Kr.) provedena je vojna reforma uvođenjem imovinskog cenzusa. Pješništvo su tada činili vojnici raspoređeni prema imetku u 5 razreda; vojnici iz prva 3 reda

činili su teško, a vojnici iz preostala 2 reda lako pješastvo. U prvom redu stajali su najbolje opremljeni vojnici – poput teškog pješastva grčkih hoplita (s kacigom, oklopom i nazupcima, te štitom, kopljem i mačem), a svaki sljedeći red bio je sve slabije opremljen. Oko 100. godine pr. Kr., Gaj Marije je u potpunosti reorganizirao vojsku. Vegetije navodi da je Gaj Marije stvorio profesionalnu vojsku i svima omogućio stupanje u vojnu službu bez obzira na imetak i podrijetlo. Služba u vojsci trajala je 16, kasnije od 25 do 26 godina, a nakon toga su isluženi veterani dobivali zemlju kao nagradu. Kako je legija postala tipizirana, ulogu lakoga pješastva i konjice preuzele su pomoćne čete. U Cezarovo doba u legije je novačena galska i germanska konjica, germanska i numidska konjica kombinirane s lakim pješastvom te hispansko teško i lako pješastvo i konjica. U Cezarovo doba razvoj legije dosegao je vrhunac.

U doba Principata i Carstva nije bilo značajnijih promjena: uz brojeve (koje je uveo Cezar) svih 25 legija dobiva imena. Car Oktavijan August u Rimu je stvorio gradske kohorte (*vigiles* i *urbani*) – sa oko 500 vojnika, i pretorijansku gardu.

U 1. stoljeću prva legijska kohorta narasla je na 800 vojnika, a u doba cara Hadrijana (117. – 138.) na 1.000 (*cohors miliaria*). Legija je tada brojala 5.500 vojnika, a još joj je pridodano 120 konjanika raspoređenih u 4 turme, predviđenih za izvidničku i službu glasnika.

Konjica je oduvijek bila slabiji dio rimske vojske i bila je uzrokom mnogih poraza. U 2. st. ukinuta je legijska konjica, a konjanici su se, kao pomoćne trupe, novačili na prostoru vojnih operacija. Car Hadrijan je uveo u službu *Cataphracti*, tešku konjicu unovačenu na Istoku.

Jedinice konjanika – tzv. "ALE" (ala = krilo) – brojale su 500 vojnika podijeljenih u 16 trupa sa po 32 konjanika. Kasnije se broj konjanika povećao, a ustrojene su i kombinirane jedinice sastavljene od konjanika i pješaka (takve jedinice već su imali Germani, Hispanci i Numidani).

U doba cara Galijana (253. – 268.) izvršena je centralizacija vojske ustrojene od pješačkih odreda (tzv. Veskalijs), koji su bili izuzeti od legija i jedinica na granici. Legije su oslabljene i raščlanjene na manje odrede (od 300 do 500 vojnika). Za Dioklecijanove vladavine carska garda (palatini) razvija se u pokretnu vojsku, a jedinice granične vojske postaju drugorazredne. Pokretnu vojsku (*comitatenses*) sačinjavaju elitne jedinice konjice, teškog i lakog pješastva (brojale su između 500 i 1.000 vojnika), koncentrirane u gradovima. Neovisne regionalne vojske, kojima su zapovijedali *magistri militum*, kao nadopuna glavnoj vojsci, karakteristika su za doba vladavine Konstantinovih sinova (od 330. – 350.). Iz granične vojske izdvojene su konjaničke jedinice koje su postale dio pokretne vojske. U 4. stoljeću vojska se dijeli na redovitu i plaćeničku. Tijekom vladavine Teodozija I, Carstvo se sve više oslanja na neredovite vojne formacije, kao što je prema kraju Carstva sve više rasla ovisnost rimskih careva o barbarskim vojskama. Vojna služba barbara pojedinaca, bez obzira na njihovu brojnost, bitno se razlikovala od vojne službe čitavih naroda koji zadržavaju socijalnu strukturu i političku organizaciju.

Posebna pažnja u Uvodu, kao i u Vegetijevu djelu posvećena je ratnim spravama. Naime, rimska vojska je, osim po disciplini, uvijek bila poznata po praćenju dostignuća u vještini ratovanju, odnosno ratnih sprava koje su Rimljani

uglavnom preuzeli od Grka i koristili ponajprije one za opsjedanje gradova. Vegecije navodi kako su se za prilaženje utvrdama koristile različite vrste zaklona (*vinea*, *porticus*, *pluteus*, *musculus* i *testudo*), te pokretne tornjeve na više katova s pokretnim mostom koji se mogao prebaciti preko zidina. U donjem dijelu tornja ili u posebnom zaklonu nalazio se ovan (*aries*), namijenjen rušenju zida. Istojsvrski služili su bušilo (*terobra*) i srp (*falx muralis*). Koristile su se i bacačke sprave, hitala (*tormenta*) koja su imala i obrambenu funkciju.

Antičke ratne bacačke sprave dijele se prema principu rada u dvije grupe: na one koje su se služile izbacivanjem projektila napinjanjem tetive i luka – dakle tenzijom, i one na principu uvijanja snopa vlakana – odnosno torzijom. Tijekom 1. st. pr. Kr. Rimljani su razlikovali sprave koje izbacuju projekte – kamenje u luku – *ballistae*, od bacača za strijele, odnosno sprava koja izbacuje projektil pravocrtno – *catapultae*. Značajna promjena dogodila se u 3. stoljeću kada se pojavio novi, učinkovitiji bacač kamena – *onager* ("divlji magarac"). Tijekom srednjega vijeka bacačko se oružje rabilo i razvijalo na osnovi rimskoga, sve dok ga primjena baruta nije istisnula.

U Prvoj knjizi djela *Sažetak vojne vještine* (od 28 poglavlja), Vegecije govori o odabiru novaka za vojnu službu, te o vježbama u rukovanju oružjem tijekom obuke. U opširnom izlaganju nalaze se i zanimljiva Vegecijeva razmišljanja – primjerice, kako su Rimljani sve narode pobjeđivali samo izvježbanošću u oružju i umijećem, a da su brojnost i veličina vojske bili manje važni. Govoreći o odabiru novaka, tvrdi da je podneblje vrlo bitan čimbenik – jer su "oni bliže suncu manje otporniji od onih sjevernijih"; i dalje da

su: „novaci sa sela, odnosno s polja, prikladniji za oružje od onih iz gradova". Ilustrativan je opis zadavanja udaraca: ne treba ići sječimice nego ubodom jer "što se god zasiječe, kakvim god zamahom stiglo, ne ubija često zbog zaštitne opreme", a ubod, zarinut dva-tri palca, postaje smrtonosan jer "što god da se zabada nužno prodire do životnih organa".

U Drugoj knjizi (25 poglavlja) Vegecije vrlo dobro opisuje rodove i grane vojske, koju dijeli na konjanike, pješake i flotu. Navodi razlike između legija i pomoćnih četa, utvrđujući koliko je koji narod imao vojnika u rodovima (npr., makedonska i grčka falanga brojile su po 8.000 oružnika, a rimske legije 6.000 oružnika). Govori o važnosti i dužnosti prefekta tabora, legije i graditelja te ističe prvi bojni znak čitave legije (orao kojeg nosi orlonoša) i kohorte (zmaj). Vegecije naglašava važnost uvježbanosti vojnika jer "ako izostane obučenost u oružju, seljačina se ne razlikuje od vojnika".

U Trećoj knjizi (26 poglavlja) Vegecije je izložio sve vrste umijeća koja se smatraju neophodnima u kopnenoj bici; ovu knjigu smatra važnijom od ostalih jer je to "knjiga koja zove u borbe"! U njoj raspravlja o veličini vojske. Primjerice, ako se radi o manjem ratu, Vegecije drži da bi dovoljno bilo oko 10.000 pješaka i 2.000 konjanika, a da bi za veći rat trebalo dvostruko više vojnika. Vegecije govori o potrebi nadgledanja zdravlja vojnika, mjerama osiguranja kako vojnici ne bi digli bunu, te vrstama vojnih signala. Raspravlja o taktici (prepadu, zasjedi ili otvorenom boju) te o ulozi vojskovođe – o njegovoj mudrosti i sazivanju ratnih znalaca radi rasprave o svojim i neprijateljskim snagama. U posljednjem poglavlju Vegecije nabraja 33 opća pravila ratovanja, koja

su vjerojatno bila najpopularniji dio knjige (posebice u srednjem vijeku).

U Četvrtoj knjizi (46 poglavlja) Vegecije nabraja sve sprave kojima se osvajaju ili brane gradovi, te donosi i pravila pomorske bitke. Gradovi moraju biti utvrđeni (prirodno ili umjetno) bedemima građenim pod kutom i pojačanim zemljanim nasipom. Ratne sprave koje služe pri napadu na bedeme jesu: kornjače, ovnovi, srpovi, bojne kolibe, zaštitni krovovi, rovke i pokretni tornjevi. Vegecije precizno opisuje kako se svaka od njih gradi, odnosno rabi u bici, ali i kako se odbija njezin napad. Pravila pomorskih bitaka u Vegecijevu djelu gotovo da i nema jer je "na moru uspostavljen mir, pa se s barbarskim narodima boj vodi na kopnu". Ipak, Vegecije donosi opis ratnih brodova, koji su nazvani liburnama.

Zanimanje za Vegecijevo djelo bilo je izuzetno u razdoblju od 9. do 13. stoljeća. Bilo je jedno od najviše prepisivanih, prevedenih i prepričavanih u cijeloj Europi sve do 1300. godine; posebice je bilo omiljeno kod vladara, pa je prije 1500. godine više puta prevedeno na francuski, talijanski, engleski i njemački jezik. Kao što se Vegecije koristio drugim autorima za svoje izvore, tako je i njegovo djelo imalo veliki utjecaj na druge autore. Primjerice, u svojoj vojno-teorijskoj raspravi Vegecijevim djelom, kao uzorom, služio se veliki renesansni teoretičar Niccolo Machiavelli, a Vegecija su tijekom povijesti imali, koristili ili proučavali i Maksimilijan I. Habsburg, Karlo Joseph de Ligne, car Josip II. i drugi. Vegeciju se pripisuje i danas često citirana izreka: *Onaj tko želi mir, neka se sprema za rat! (Qui desiderat pacem, preparat bellum)*.

Vegecija je u svojoj biblioteci imao i Nikola Zrinski. Od četiri njegova poznata

djela, tri su izravno ili posredno povezana s Vegecijevim djelom. Primjerice, u djelima *Mali taborski traktat* i *Hrabri vojskovođa* Nikola Zrinski raspravlja o vojnoj reformi, o kvalitetama koje treba imati vojskovođa te o dobroj i lošoj strategiji. Citirajući Vegecija, Zrinski drži da je za vojnu službu najprikladniji seljak – „koji je odrastao u prirodnim uvjetima, koji je jednostavna načina razmišljanja i bez prohtjeva, te koji je sposoban za rat i koji se u borbi ponajmanje boji smrti“.

Vegecijevo djelo jedinstven je i iznimno vrijedan izvor za razumijevanje antičke i srednjovjekovne vojne povijesti. S obzirom na to da je vojna povijest, a posebice srednjovjekovna vojna povijest u hrvatskoj historiografiji zapostavljena (ako uopće i postoji), objavljivanje prijevoda Vegecijeva djela na hrvatski jezik zaslužuje sve pohvale.

Antonio Tomas

